

Tanulmányok

ANDRÉ GOUNELLE

EGY POSZTMODERN KERESZTÉNYSÉG FELÉ?*

A posztmodern kissé titokzatos és rejtélyes fogalma, mely az utóbbi 30 évben jelentkezett, az emberiség történetében fordulópontot jelöl. Lezárul egy korszak, kezdődik egy új, melyről még nem tudjuk, hogy valójában milyen lesz, de amelyre fel kell készülnünk.

A XX. század utolsó harmada egy átmeneti időszak. Elhagyjuk azt, amit „modern kor”-nak nevezünk, hogy átlépjünk a posztmodernitásba.

A posztmodernitás egy sor elemzést, kérdésfelvetést és állásfoglalást igényel, melyeket a továbbiakban megpróbálok felvázolni. Dolgozatom első részében a modernitásról, második részében a posztmodernitásról beszélek.

1. A modernitás

1.1. *A modern kor*

Mit értünk modernitás alatt? A mindennapi nyelvben modernnek nevezük azt, ami új, ami a jelenben jön létre, ami nem létezett azelőtt. Ebben az értelemben a modernitás az új áramlatok elfogadása az irodalomban, művészetben, öltözködésben, lakberendezésben, technológiában. A legújabb autót vagy számítógépet használni, repülővel utazni vonat helyett, faxon vagy interneten keresztül „értekezni”, hordozható távbeszélőt használni - íme néhány jellemzője a modern férfinak vagy nőnek. Természetesen a felszínes megközelítésnél tovább kell haladni. A nyugati hagyomány a történelmet korszakokra osztja. Minden korszaknak más az életfelfogása, társadalmi, politikai, vallási struktúrája (szerkezete), elfogadott erkölcsi, intellektuális és művészeti értékrendje. A modernitás egyike ezeknek a korszakoknak.

A történészek szerint az ókort és középkort az újkor (modern) követi, mely a 16. században kezdődik, a nagy felfedezések korával. Ezek kitágítják az ismeretek területeit, és megváltoztatják a világszemléletet is. A humanizmussal kezdetét veszi egy laikus gondolkodás, melyre jellemző az ész szigora, ugyanakkor a reformációval a vallásos pluralizmus is jelentkezik.

A középiskolai tankönyvek és az egyetemi diskurzusok korszakolásában a 19. századtól következik a jelenkor. Tehát a történelemtudomány felfogásában a modern kor az 1500–1800-as évek közötti periódus. Természetesen

* Fordította: Pap Mária szentivánlaborfalvi lelkész

léteznek más felosztások is. Politikailag úgy tartják, hogy a modern kor a 18. század végén kezdődik, az Egyesült Államok angol uralom alóli felszabadulásával és a francia forradalommal. Az így értelmezett modernitás tehát egybeesik a demokrácia megjelenésével. Az irodalomban, festészetben és zenében a modernitás valamivel később jelentkezik, a 19. század utolsó harmadában, azokkal a mozgalmakkal, melyek szakítanak a hagyományokkal. Ugyanakkor egyesek számára ez a korszak nem ér véget az 1900-as években, hanem máig folytatódik, még akkor is, ha most, a harmadik évezred hajnalán, hanyatlóban van és a végét járja.

1.2. A modern értékek

A modernitás kezdetének és végének meghatározása relatív jelentőségű. Sokkal fontosabb meghatározni, hogy mi jellemzi ezt a kort, melyek azok az eszmék és értékek melyek uralják. Ezek közül négy jellemzőt emelünk ki:

1. A z e g y é n f o n t o s s á g a. A modernitás meggyengíti a közösségi kapcsolatokat, megszabadítja az egyént a közösséghez való tartozás „terhétől”. A tekintélyek, intézmények, csoportok határozatainak való engedelmség helyett az egyén szabadságát, autonómiáját hangsúlyozza. Vallási téren a reformáció megadja a hívőnek a személyes választás lehetőségét. A politikában a demokrácia minden polgárt személyes állásfoglalásra hív (pl. a demokratikus szavazás biztosítja a szavazófülke által az egyén szabadságát a döntéshozatalnál). Egy afrikai segélyprogram felelőse a következőket mesélte: az afrikai faluba megérkező európai, mikor bemutatkozik, elmondja, hogy mi a mestersége (pl. agronómus vagyok), hol végezte tanulmányait, előzőleg hol dolgozott. Az afrikai földműves, aki ugyancsak bemutatkozik, megnevezi édesapját (én X. Y. fia vagyok), törzsét vagy nemzetségét. Teszi ezt ugyanúgy, ahogy régen Európában az arisztokrácia tette, ahol többet nyomott a latba a származás, mint a személyes tehetség.

A hagyományos társadalmak esetén az egyén identitását a vérségi kapcsolata, illetve az adott csoporthoz való tartozás határozza meg, míg a modern gondolkozásban rátermettsége és eredményei. A csoporthoz való tartozást, a közösséggel való „szolidaritást” felváltja az egyén „egyedisége”.

Az egyén szerepének kiemelése ambivalens jellegű. Egyrészt felszabadít, autonómiát biztosít: nem kell magamon hordoznom őseim vagy családtagjaim hibáit, tévedéseit; cselekedeteik nem befolyásolják sorsomat stb. Másrészt, úgy tűnik, az egyének felcserélhetőkké váltak, mint a sakktábla parasztfigurái, akiket irányítani, mozgatni lehet kényünkre-kedvünkre. Egy technikus helyettesíthet egy másikat, egy orvos a kartársát, egy üzem elköltözhet anélkül, hogy törődne a családi kapcsolatok vagy hagyományok megtartásával.

A modernitás létrehozta az individualizmust, felkarolta a személyt, ugyanakkor az egyént névtelenné változtatta, leegyszerűsítve őt képességeinek és tevékenységeinek összességére.

2. Másodsorban, úgy tartják, hogy a m o d e r n i t á s t a f e l o s z t á s o k jellemzik: megkülönböztet, elválaszt, feloszt.

A modern filozófia atyjának, Descartes-nak a kiindulási pontja a következő: a tanulmányozandó problémát le kell bontani részekre, mert ezek

könnyebben megfigyelhetők. A modernizmus részletez, osztályoz, külön foglalkozik minden kérdéssel, függetlenül a többitől. A világ egy enciklopédia, benne betűrendbe foglalva a fogalmak, de e fogalmak közötti viszony, kapcsolat, összefüggés számbavevése elmarad. A modernizmus az „univerzitást” átalakítja „pluriverzitássá”. A tudás és a megfigyelés (reflexion) külön tudományokká válnak, külön-külön dolgoznak és fejlődnek. Az interdiszciplinaritást ritkán gyakorolják, és lemondanak a szintéziséről. A Tudást felosztják - ezáltal elveszti organikus egységét, és kisebb tudások egymásmellettségévé válik. Az orvostudományban a modernitás a szakosodást részesíti előnyben, a beteget különböző „szervekre” osztja fel, melyeket külön gyógyít, figyelmen kívül hagyva ezeknek biológiai összefüggését. Mindannyian ismerünk olyan történeteket, mikor a beteget meggyógyították, pl. a csüzből, tönkretéve a máját vagy gyomrát, mert ezen szervek nem álltak a szakorvos figyelmében. A 19. században az ipari fejlődés semmibe vette a természetet és a társadalmat. A technika és a termelés logikáját teljesen elkülönítették, ahelyett, hogy az egésszel való kapcsolatát elemezték volna. Ugyanúgy említhetjük a munkamegosztást, a munkahelyi és családi élet teljes különválását, a vallásos és laikus gondolkodás közötti megkülönböztetést, a hatalom megosztottságát a demokrácia alapvető feltételeként.

Ezek a megkülönböztetések eredményesek voltak. Elősegítették a tudást, eloszlattak sok félreértést, és tisztáztak dolgokat. Mindezen pozitívumok mellett a felosztásoknak korlátai és hibái is vannak. Pl. képtelenek olyan ökológiai felfogásra, mely az élőlényeket és dolgokat a természetes közegükben képzelel; képtelenek egy holisztikus gondolkodásra, mely az univerzumot kölcsönhatások összességének látja; képtelenek a kérdéseket globálisan és összehangoltan kezelni.

3. A modernitás egy harmadik jellemzője az é s s z e r ú s é g. Ez az ésszerűség szétválaszt és megkülönböztet, hogy értelmezzen. A létet és a világot racionálisan próbálja elgondolni, anélkül, hogy figyelembe venné az érzelmi elemeket, az erkölcsi megfontolásokat vagy az esztétikai kategóriákat.

Az értelem egyeduralmáról lenne itt szó? Nem hiszem. Az értelemnek, úgy ahogy azt a filozófusok nagy többsége értelmezi, van esztétikai, emocionális és erkölcsi oldala is. Az értelmet nem lehet leegyszerűsíteni a tiszta logikára, hisz egyforma mértékben foglalkozik a jó, szép és igaz kérdésével. Az értelemnek ez a fogalma átfogóbb a modern racionalizmus fogalmánál.

A modernitás a technikai és mérnöki gondolkodást részesíti előnyben. Mérnöki gondolkodásnak nevezem, mert szüntelen mérlesekkel, számol, mérleget. A számok segítségével próbálja megérteni és felmérni a dolgokat, ill. a tennivalókat. A számítógép (a legelső Pascal készítette a 17. században) és a könyvelés a modernitás alapeszközei. A számítás mellé pedig hozzá kell vennünk a technikát. Addig amíg az ókorban és a középkorban a gondolkodás megfigyel, szemlél, a modernitás igyekszik a gondolkodást mozgalmassá és eredményessé tenni. A racionalitás a hasznosságot és a rentabilitást tartja szem előtt. Azt tekinti jónak és igaznak, ami működik, jó eredményeket biztosít. Azonban itt is lényeges felállítani a mérleget. Ez a számítógép, technikai tudás mérhetetlenül megkönnyítette, feljavította életünket, és jótéteményei számo-

sak. Nemcsak hogy lehetetlen, de egyenesen balgaság volna elítélni vagy kiiktatni. Túl sokkal tartozunk neki. De ugyanakkor látnunk kell a mérleg túlsó felét is, mely ugyancsak súlyos.

Ez a gondolkodás megengedi, mint ahogy arra sok posztmodern filozófus hívta fel a figyelmet, a hatalomnak azon „vadhajtásait”, melyek lehetővé tették századunk diktatúráit. Előnybe részesít egy, a legtöbbször embertelen technokráciát és gépesítést. Ezen túl vannak olyan lényeges dolgok, melyek számokban kifejezhetetlenek és „működésük” sem zavartalan: gondolok a szeretetre, erkölcsre, szépségre.

4. A modernitás negyedik jellemzője a fejlődésbe vetett hit. Évszázadokon át hitték, hogy a világ - lényegét tekintve - változhatatlan, hogy valójában semmi új nem történik; vagy azt hitték, hogy változik, de ez a változás negatív irányú: visszafejlődés, „dekadencia”, romlás. Ezzel ellentétben a modernitás a történelemben előrehaladást lát, fejlődést minden területen – tudomány, gazdaság, politika, művészetek stb. Idézve Lyotard-t, a modernitás megteremtí a „meta-elbeszéléseket” (métarécits), vagyis olyan történeteket, melyek elbeszélják az emberiség fejlődésének történetét egy rossz, kedvezőtlen állapotból a boldogság, tökéletesség állapotáig. Ezek az elbeszélések nemcsak az egyén életének értelmét adják meg, hanem magának az emberiségnek is. Így: a kereszténység története az eredendő bűntől indul el és egy új világ születésével ér véget: a racionalizmus elbeszélése a szellemi sötétségtől indul el és egy felvilágosult értelem felé visz; a marxizmus elbeszéli, hogyan jut el az emberiség a rabszolgaságtól az osztályok nélküli társadalomig. Mindegyik esetben megfigyelhető a fejlődés és az a tény, hogy a boldogságot, a beteljesülést a jövőtől várja.

Ez a hit a fejlődésben egy nagyfokú dinamizmust eredményezett, egy optimista reményt, mely megakadályozta a beletörődést, és tevékenységet és bizalmat teremtett. A másik oldalon azonban kialakította azt a meggyőződést, hogy ami új, az feltétlenül jó, anélkül, hogy ellenőrizte volna. Nem így vesztettük el az ősi tudást, nem így semmisítettük meg örökségünk sok elemét, nem így szaporodtak el az elhagyatottak, akiket feláldoztunk a haladás nevében?

1.3. Kereszténység és modernitás

Hogyan fogadták a keresztények a modernitást? Az ortodox egyházak és a misztikusok, néhány kivétellel, a modernitás kérdésével nem foglalkoztak. Ezzel szemben az európaiakat és az amerikaiakat a kérdés két csoportra osztotta. Az első csoport, anélkül, hogy mindent elvetne amit a modernitás hoz, inkább negatívan ítéli meg. Úgy gondolja, hogy irányzatai keresztényellenesek. Arra hívta fel az egyházakat és hívőket, hogy harcoljanak ellené, védjék meg magukat.

A katolikusok a hangsúlyt a hagyományra fektetik, melyet változtatás nélkül igyekeznek megőrizni. 1864-ben IX. Pius kiadja a „Syllabus”-t, mely a modern eszmék ellen irányul; a századelőn Róma elítéli az ún. „modernista teológiákat”, melyek kapcsolatot próbálnak teremteni az egyház tanai és a modern eszmék és ismeretek között. Hosszú ideig a demokrácia megfélemlítette a katolikusokat.

A protestantizmusban a fundamentalista (ortodox) csoportok határozottan visszautasítják a modern eszméket. Különösen tiltakoznak a Biblia történetkritikai megközelítése ellen, és elutasítják azokat a tudományos eredményeket, melyek, véleményük szerint, ellentmondanak a Szentírás tanításainak.

A modernitás egy sokkal mélyebb és értelmi tagadását, visszautasítását találjuk N. Berdiaeff orosz ortodox filozófusnál, aki a 30-as években egy új középkorról álmodott; Karl Barth protestáns teológusnál, aki teológiáját a reformációhoz való visszatérésként fogalmazza meg (a modernitás kezdetei). Barth erőteljesen harcol a „neoprotestantizmus” ellen, vagyis azon szabadelvű irányzatok ellen, melyek az evangéliumi hitet megpróbálják újragondolni és újrafogalmazni a modernitás szellemében. Barth szerint az egyház feladata hirdetni és tanítani az Újszövetség üzenetét. A teológiának nincs kapcsolata az emberek kulturális közegével, mert feladata az emberek megtérítése és nem a hozzájuk való igazodás.

A második csoport, ezzel ellentétben, arra szólítja fel a keresztényeket, hogy fogadják el a modernitást és igazodjanak hozzá. Természetesen nincs arról szó, hogy minden értékét kritika nélkül elfogadjuk, de próbáljunk meg igazodni hozzá, „beszéljük a nyelvet”, és az általa felállított kategóriák szerint gondolkodjunk.

Ez a mozgalom a 19. század első felében született, F. Schleiermacherrel, a liberális protestantizmus atyjával, aki nem „barbár” (mint ahogy írja) kereszténységet akar, hanem egy olyat, mely figyelembe veszi korának gondolkodását, a tudományokat, a kortárs eszméket és értékeket. Troeltsch is kihangsúlyozta a protestantizmus és modernitás kapcsolatát. Századunkban olyan teológusok, mint Bultmann, a demitologizációról szóló elméletével, vagy Bonhoeffer egy nem-vallásos kereszténység eszméjével, katolikus részről a marxizmus hatását magukon viselő ún. „felszabadítási mozgalmakkal”, vagy H. Küng a vallások közti párbeszéd szorgalmazásával - mindannyian megpróbálják újragondolni és újrafogalmazni a kereszténységet a modernitás szellemében. Ezen próbálkozások nagy különbségeket mutatnak - ezek közül néhány elfogadható, mások elutasítandók.

E két áramlat közötti harc a 18. században kezdődött és napjainkig tart. Az egyik attól fél, hogy a kereszténység túlhaladottá válik, a másik pedig attól, hogy a kereszténység elveszti önmagát, belső lényegét. Mostanság sokan értelmetlennek tartják a vitát a modernitás elfogadásáról, ill. elutasításáról, hiszen túljutottunk a modern koron, belépve a posztmodernitásba.

2. A posztmodern(itás)

Dolgozatom második részében eljutottam a posztmodernitáshoz vagy posztmodernizmushoz. E két fogalmat külön-külön, majd a következtetések-nél világítom meg.

2.1. A posztmodernizmus

Ezt a kifejezést először az esztétikában használták. A modern művészet előszeretettel fogalmaz az absztrakció (elvonatkoztatás) segítségével. A nonfiguratív festészet nem ábrázolja a dolgokat, élőlényeket, eseményeket. A portré, a csendélet, a tájkép vagy a klasszikus festészet ábrázolásának helyét

átveszik az olyan képek, melyek „játszanak” a formákkal, a színekkel anélkül, hogy dolgokat vagy személyeket ábrázolnának. Az építészetben a modernitás funkcionális épületeket, szigorú, geometrikus formákat, díszítés nélküli, uniformizált üveghomlokzatokat teremt. Ellenhatásként, a posztmodernizmus visszatér a díszítőelemekhez, mint ahogy azt például R. Boffil katalán építész munkáinál látjuk.

Az esztétika után, de egy más értelemben, a filozófia is használni kezdi a posztmodernizmus kifejezést, melyet olyan nevekhez kapcsolnak, mint Rorty, Foucault, Lyotard és Derrida, hogy csak a legismertebbeket említsem. Ezeknek az amúgy teljesen másként gondolkodó filozófusoknak a véleménye megegyezik abban, hogy a modernizmus csődbe jutott. Műveikben a nyelvről, a beszédről, a történetekről elmélkednek, mindazokról a rendszerekről, melyek megpróbálják leírni, elbeszélni és megmagyarázni a világot. Gyakran dekonstruálnak, bemutatva, hogy milyen törekenyek és mesterkélték a nagy ideológiák. Munkájuk igazolni látszik Alain megállapítását a „gondolkodás csődjéről”, legyen az szabadelvű, marxista, racionalista, technikai vagy keresztény. Az ideológiák nem tudják megragadni a valóságot, mely szüntelen kisiklik a megfogalmazásaikból, amely talán nem is létezik. Hiszen tulajdonképpen nem a szavak foglyai vagyunk?

A filozófia után a teológia is befogadta a posztmodern fogalmát, főleg az Egyesült Államokban, ahol jelenleg a következő kérdés felett vitatkoznak: merre fejlődik, mit tud elérni a posztmodernista gondolkodás, ha azt a teológiára alkalmazzuk? Megáll a klasszikus és modern elméletek dekonstruálásánál? Csak rombol? Mert ebben az esetben egy bizonyos fajta nihilizmusba torkollik. Ezt az irányzatot képviseli M. Taylor teológus, aki visszatér az „Isten halott” tételhez, amely a 60-as években született, sokak megbotránkozására. Vagy talán lerombolva az előző teológiai rendszereket, a posztmodernista gondolkodás megpróbál felépíteni egy újat, felhasználva a rombolásból megmaradt elemeket? A processz teológia képviselői ezt a második változatot ajánlják. Ők egy konstruktív posztmodernizmust állítanak szembe a dekonstruktivistákkal, az „Isten halott” teológiájának folytatóival. A vita mögött, mely nem pusztán elméleti, egy lényeges és súlyos kérdés ismerhető fel: milyen lesz a 21. század? Az emberiség számára a káosz, a legyőzöttség, az erkölcsi és szellemi összeomlás ideje lesz? Vagy ellenkezőleg, a remény újjászületésének, az értékek megújulásának ideje? Fel tudja-e majd ébreszteni a szellemiséget, bátorságot tud-e adni, olyan eszméket és célokat ajánlani, melyek képesek lesznek megmozgatni az embereket, és utat mutatni nekik, egy olyan életet teremteni, melyet érdemes élni? Mi a teendő? Harcolni kell-e a posztmodernizmus ellen, vagy esélyt kell látnunk benne, melyet megragadhatunk? Ez a kérdés egy kockázatos kihívás, melyre nincs tárgyilagos válasz, csak állást foglalhatunk mellette vagy ellene.

2.2. Posztmodern irányzatok

Megpróbáltam felvázolni e vita néhány megnyilvánulását, bemutatva, hogy miként viszonyulnak a pozitív módon gondolkodó posztmodern teológusok a modernitás értékeihez. Felhívtam a figyelmet, hogy a modernitás az

egyént részesíti előnyben, ennek következménye az elszigetelődés, egyfajta identitásvesztés - az egyén a társadalom névtelen és helyettesíthető fogaskerekévé válik. A posztmodernizmus a közösséget, a csoporthoz való tartozást hirdeti. Megfigyelhető a gyökerkeresés, a történelemhez való visszatérés, a múlthoz való ragaszkodás megújulása, melynek jele a genealógiai kutatások fellendülése, a különböző történelmi megemlékezések számának növekedése. A kultúra területén, a nemzetek és egyházak életében, beleértve a protestánsokat is, szüntelen ünnepelnek, centenáriumokat, bicentenáriumokat, quadricentenáriumokat vagy éppen milleneumokat tartanak.

A hovatarozás megélésének igénye formákat ölt. Valószínűleg részben ez magyarázza meg a szekták elterjedését, melyek nagyon erős közösségi kapcsolatokat teremtenek. Ez nyilvánul meg gyakran a különböző sportklubok szurkolóinak primitív magatartásában vagy a fiatalok bandákba való szerveződésében is. A rock- vagy rap-koncertek egyik nagy vonzereje az együvértarozás hangulatában kereshető, melyet a résztvevőkben ébreszt.

Általában zavaróak ezek a jelenségek. Vajon nem egy kulturális visszafejlődésről, egy archaikus vagy primitív magatartáshoz való visszatérésről van szó? Nem olyan régebbi eszmék és magatartások megújulása ez, melyek lehetővé tették a vallásban az ortodoxizmust, a politikában pedig a totalitárius ideológiák megjelenését? Vallásos szemszögből nézve, ma szívesen vallják magukat posztmoderneknek azok a katolikus vagy protestáns fundamentalisták, ill. integristák, akik régen visszautasították a modernizmust. A modernitás csődje nekik ad igazat? Azoknak, akik nosztalgikusan ápolták a múltat, és akik a visszatérést szorgalmazták?

Én úgy gondolom, hogy azok a szabadelvűek, akik a modern eszmékért harcoltak, nem kell elhagyják azokat. Át kell alakítaniuk úgy, hogy mind a társadalom, mind az egyházak esetében olyan közösségi kapcsolatokat hozzanak létre, melyek tisztelik az egyén szabadságát, és egy olyan együttélést fejlesszenek ki, mely mindenkinek megengedi a szabadságát és felelősségét; egy olyan párbeszédet szorgalmazzanak, mely kapcsolatot teremt anélkül, hogy uniformizálna. Másként fogalmazva, egy olyan posztmodernitásért kell harcolni, mely megőrzi a modern értékeket, kijavítja és kiegészítve azokat ott, ahol szükséges.

Másodsorban megjegyzem, hogy a modernitás a felosztást, az elkülönülést, a részekre való bontást kedvelte. Anélkül, hogy mindent összekeverne és elegyítene. Anélkül, hogy a sajátos és szükségszerű különbségeket megszüntetné, anélkül tehát, hogy elvetné a modernitás örökségét, egy posztmodern kereszténységnek - véleményem szerint - el kell utasítania a feldarabolást, és összefüggést kell teremtenie olyan területek között, melyeket a modernitás szétválasztott. Három példát szeretnék bemutatni.

1. A világ vallásainak találkozása és párbeszéde.

A középkor vége óta a kereszténység megpróbált távolságot tartani és különbözőségét kihangsúlyozni azokkal a vallásos jelenségekkel és áramlatokkal szemben, melyek a világ minden részén megtalálhatóak. Ez a probléma Barthnál éri el a tetőfokát, aki kijelenti, hogy az evangéliumi hit teljesen más, mint egy vallás, sőt bizonyos tekintetben éppen az ellenkezője. Természetes,

hogy végül Barth is elismeri, hogy a kereszténység vallás, de olyan vallás, melynek nincs sok közös vonása a többivel. Elképzelhetetlenek és értelmetlennek tart egy olyan párbeszédet, melynek nincs közös alapja. A másik oldalon egy szinkretista törekvést találunk, mely szerint a világ vallásai összekapcsolódnak és lényegében ugyanarról beszélnek. Egy merev elkülönülés, ill. egy zavaros összehangolás között a posztmodern kereszténység egy olyan utat keres, melyben minden szellemi csoportosulás önmeghatározásakor figyelembe veszi a többiekét is anélkül, hogy lemondana önnön értékeiről és meggyőződéseiről. Nincs szó tehát szétválásról vagy összekeverésről, inkább a különbségek értelmes felhasználásáról, ezek összeméréséről, a kölcsönös gazdagodás, esetleg a javítás érdekében. Innen ered az amerikai teológusok, pl. a szabadelvű J. Hick által kifejlesztett globális teológia eszméje, mely nemcsak felekezetközi, hanem vallásközi is.

A második példám *a vallás és tudomány közötti kapcsolat*.

A modernitás megszüntette a kapcsolatot a hit és a tudományos ismeretek között. Mindkettőnek megvolt a saját területe, és semmilyen összefüggés nem volt lehetséges. „Egyik oldalon a kápolna, a másikon a laboratórium” - ahogy mondotta Pascal. E modern elképzelést követők közül kiemelhetjük az egzisztencialista Bultmant, aki radikálisan különbséget tesz az objektív világ és a lét számára releváns dolgok, az élet értelme között. Szerinte a tudomány a dolgok működését tanulmányozza és nem törődik az élet értelmével. Ezzel ellentétben a hit felfedi az élet értelmét, de nem ad eligazítást a világ dolgai-ban - nem tanít a világról, az emberről, a természetről. Minden bizonnyal ennek a különválásnak volt haszna is. Eltérítette a teológiát attól a régi gyakorlattól, amely tagadta mindazon tudományos elméleteket, melyek megállapításai ellentétesek voltak a bibliai kinyilatkoztatással. Ugyanakkor hatástalanította a szcientizmus vallásellenes polemikáját is. De ki lehet-e tartani következetesen a szétválás mellett? Vajon semmilyen összefüggés nincs a között, amit tudunk és amit hiszünk? Úgy tűnik, hogy ma bátortalanul és nehézkösen, de megindult újra a párbeszéd a tudósok és a teológusok között. Olyan párbeszéd ez, ahol nem próbálnak összelegyíteni mindent, ahol mindkét fél tiszteletben tartja a másik sajátos területét és elképzeléseit, de ahol a kettőjük kapcsolatát próbálják tisztázni.

A harmadik példám *az ember és természet viszonya*, melyet a modernitás megbontott. A földet leegyszerűsítette a kiaknázzható anyagok halmazává, egy mesterséges világba kényszerítette az embereket, ahol minden előregyártott. Elkülönítette az ember és az állat világát, az utóbbit vagy kipusztította vagy kegyetlenül kizsákmányolta. Itt sem lehet azonban átesni a ló túlsó oldalára, pl. a természet olyan túlzott kultuszába, mely a földet Gaia-istennőként imádja. Fontos újratemetni a kapcsolatot, mely nem tagadja a különbséget, és képesek az élőlényekben, az élettelen környezetben társat látni, akit kímélni és tisztelni kell. Így a processz teológia egyes képviselői nem az autók vagy repülőket teljes betiltásáért harcolnak, hanem azért, hogy olyan típusokat gyártassanak, melyek kevesebbet fogyasztanak és szennyeznek; azért, hogy mindenki elismerje a növény- és állatvilág jogait. Ők nem a modernitás megszűnését akarják, mint inkább azt átalakítani, egyensúlyba hozni.

2. Láttuk, hogy a racionalitás a modern kor tipikus értéke, melyet a szabadelvű protestantizmus figyelembe vett, mikor megpróbált létrehozni egy értelmes, racionális kereszténységet. Az utolsó félszázadban a racionalitás sokat veszített a tekintélyéből. Megingott a technokráciába vetett hit, jóllehet ezelőtt harminc évvel még abban bíztak, hogy ez fogja megoldani a társadalmi és politikai kérdéseket. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy olyan szekták indultak gyors fejlődésnek, melyeknek tanításai racionálisan elfogadhatatlanok, és hogy olyan mozgalmak örvendenek nagy érdeklődésnek, mint a New Age, mely a hangsúlyt az intuícióna és nem a logikára helyezi. Ez is aggodalomra ad okot, hisz feltevődik a kérdés, hogy nem térünk-e vissza a sötétség, a babonák világába?

Teljesen elfogadható J. Habermas német filozófus figyelmeztetése a modernitás tagadásának veszélyéről: inkább folytatni kell a modernitást, mintsem túl gyorsan az irracionalizmus felé fordulni, mely visszaesést jelentene. Az értelem követelménye és vezető szerepe meg kell maradjon. Mindezek mellett egyes filozófusok nem tartják elégségesnek, sőt inkább kiábrándítóknak vélik a „számító” értelmet. Habermas szerint a racionalizmusnak kommunikatívabbá kell válnia, hogy ne pusztán technikai, hanem misztikus dimenziója is legyen, ahogy Schweitzer óhajtotta. Rendelkezzen intuitív és univerzális oldallal, ahogy Tillich elvárta, óvakodjon a szüntelenül változó, összetett valóságot leegyszerűsíteni tételekre, számításokra - hívják fel a figyelmet a processz teológia képviselői.

Mindezek megkövetelnek egy hatalmas teológiai munkásságot, melynek feladata újragondolni azokat a tanokat, melyeket a premodernizmus és a modernizmus logikája szerint fogalmaztak meg.

3. A modernitás negyedik jellemzője a fejlődésbe vetett hit, amely, úgy tűnik, napjainkban teljesen összeomlik. Nyilvánvalóvá vált, hogy a technikai fejlődés nem hogy megoldotta volna a problémákat, megsokszorozta és megnehezítette. Egy olyan társadalomban, mely nem tud megbirkózni a munkanélküliséggel, melyet megfélemlítenek az új tudományos lehetőségek (különösen a genetikai manipuláció), melyet ökológiai katasztrófák fenyegetnek, mely tudatában van a természetes erőforrások kimerülésének, mely ki van téve a tömegmészárlásoknak, járványoknak, atrocitásoknak - a jövő nagyon sötét, és a fejlődés inkább negatív irányú.

A modernitás a jövőtől várta a problémák megoldását, egy olyan társadalmat óhajtott felépíteni, mely mindezen gondokkal megbirkózhatott volna. A posztmodernitás a napról-napra, esetről-esetre való stratégia híve, anélkül, hogy hosszútávú elképzeléseket készítené. Csak a jelen a fontos, nincsenek többé tervek, elképzelések; barkácsolhatnak; a legjobb esetben az azonnali humanitárius segítséget gyakorolják, amelynek lényege a szenvedés pillanatnyi megszüntetése, anélkül, hogy a kiváltó okokkal törődnének. Ez nem megvetendő vagy elítélendő, és a posztmodernitás néha sokkal eredményesebb ezen apró munkásságaiban, mint a modernitás eszméi, melyek általános diagnózisokra törekednek, és becsvágyó, de legtöbbször megvalósíthatatlan megoldásokat javasoltak, feláldozva a felebarátot és a jelent a távoliért, a jövőért. Pillanatnyilag a reményről folyik a vita: le kell-e mondani a fejlődésről, elte-

metve ezzel egy szebb jövő hitét, és megelégedni azzal, hogy a jelent elviselhetőbbé tesszük? Vagy ellenkezőleg, újra kell fogalmazni a reményt, realitásban, hogy elfogadhatóvá váljék, hogy lelkesíteni tudja a posztmodern korszakot is? A szabadelvű protestantizmus számára fontos megtartani a reményt, anélkül, hogy „délibábokat”, illúziókat táplálna a jövőről.

Végkövetkeztetés

Dolgozatomat három megjegyzéssel fejezem be:

1. Szükséges különbséget tenni a posztmodernitás, ill. a posztmodernizmus között. A posztmodernitás azt a kulturális közeget jellemzi, amelyben jelenleg élünk – ez egy nyilvánvaló, tagadhatatlan tény, amelyet el kell fogadnunk és figyelembe kell vennünk.

A posztmodernizmus egy ideológiát jelöl, mely szakít a modernizmus eszméivel és különböző formákat ölthet. Van egy „maradi” posztmodernizmus, mely a visszatérést szorgalmazza, egy „dekonstruktivista posztmodernizmus”, melyről még nem tudni hová jut, ill. sikerül-e túllépnie a pusztaromboláson; ugyanakkor létezik egy „építő” posztmodernizmus, mely a változással járó problémákra megoldást keres. Ma már lehet valaki posztmodern anélkül, hogy posztmodernista lenne; a posztmodernizmusnak különböző változatai vannak.

2. A szabadelvű protestantizmus felkarolta a modernitás értékeit, és harcolt azért, hogy az egyházak elfogadják. Ez a harc nem tűnik túlhaladottnak. Ma el kell kerülnünk, hogy a posztmodernitás nehogy a dogmatizmushoz, a ritualizmushoz, a babonákhoz való visszatérést jelentse. Hogy képes legyen túllépni a modernitás tévedésein, kijavítani annak hibáit anélkül, hogy megtadná vagy elhagyná azt, ami benne igaz, jó, pozitív.

3. Végül, dolgozatom kizár minden következtetést, hiszen következtetni annyi, mint összefoglalni és lezárni egy témát. És hogyan tehetné ezt, mikor a jövőről van szó? Megpróbálhatjuk elindítani, bevezetni, felvázolni, hogy milyen is lesz a következő évek gondolkodása, természetesen a tévedés lehetőségét is beleszámítva. Egyértelmű: nem lehet lezárni azt, ami most kezdődik. Ami fontos az az, hogy ma jobban, mint bármikor, szükséges elmélkednünk és újraértelmeznünk. Tiltakoznunk kell a bezártság, az elszigetelődés ellen, és meg kell próbálnunk kiépíteni egy nyitott, széleskörű, dinamikus posztmodern kereszténységet.

PAP MÁRIA

A LELKÉSZNŐ BEILLESZKEDÉSE A GYÜLEKEZET ÉLETÉBE: EREDMÉNYEK ÉS NEHÉZSÉGEK

Nem szeretném, ha a dolgozatom elcsúszna a feminizmus felé, de nem is akarom leleplezni a nehézségeket, melyek női mivoltomból származnak.

A dolgozat elkészítése rendjén szerettem volna a többi, lelkészi szolgálatot teljesítő kolleganőimmel is elbeszélgetni, de a távolság, ill. az idő rövidsége ezt nem engedte meg. Ezért a munkám teljesen személyes hangnemben íródott. Előrebocsátom, hogy ahhoz, hogy kimerítően beszélni tudjak a témáról, sokkal több tapasztalatra volna szükségem, mint az a két év, amióta lelkészi szolgálatot teljesítek, és még magamnak is választ kellene kapnom jó néhány olyan kérdésre, amelyekre eddig még nem sikerült. De talán ez a mai beszélgetés is közelebb visz a megoldáshoz.

I. A lelkész - lelkésznő

A modern társadalmak szocializált szférája férfiközpontú, a nők számos területen és vonatkozásban hátrányban vannak. Most nem óhajtok bővebben kitérni a munkamegosztásból, a társadalom által szentesített hagyományos férfi és női szerepek kapcsolatából származó különbségekre. Tény az, hogy amikor 1990-ben egyházunk hosszú idő után újra biztosított női helyeket is a teológián, elindított egy folyamatot, mely alapjaiban támadta meg a hagyományos, évszázadok óta kialakult „lelkész-modellt”, és új lehetőségeket biztosított.

Az egyházközösségben az egyház egyedüli, mindenki által legitimnek elfogadott képviselője a lelkész. A gondnok, a presbiterek a közösség életvilágának szerves részei, benne élnek nem-gondnokként, nem-presbiterként is. A lelkész csak a funkciója, társadalmi pozíciója által van jelen a faluban. Kapcsolatrendszerét, a közösség tagjaihoz fűződő viszonyát, betöltött szerepét meghatározza lelkész mivolta. A lelkész, kiemelt társadalmi, közösségi helyzeténél fogva, a vele találkozó, személyközi kapcsolatba kerülő híve számára nem mint „X. Y. személy” jelenik meg, hanem mint „tiszteletes úr” vagy „tiszteletes asszony”. A lelkészt falun körülfogja egyfajta eltávolító és kiközösítő „aura”: lakhelye a parókia, átmenet a templom és a családi ház között; a lelkész hétköznapi palást nélkül is a „szakrális szférát” képviseli, ezért várják el tőle a „rendes öltözködést”, „példamutató magatartást” minden vonatkozásban. És természetesen mindenekelőtt a lelkész - férfi. A nők megjelenése új helyzetet teremtett már a kezdetektől, a megnevezés, megszólítás apró-cseprő gondjától a kihelyezés nagy pillanatáig.

Amikor 1990-ben elindultunk első legációk utunkra, még nem tudtuk, hogy a különböző gyülekezetekben megjelenésünk milyen gondot okoz.